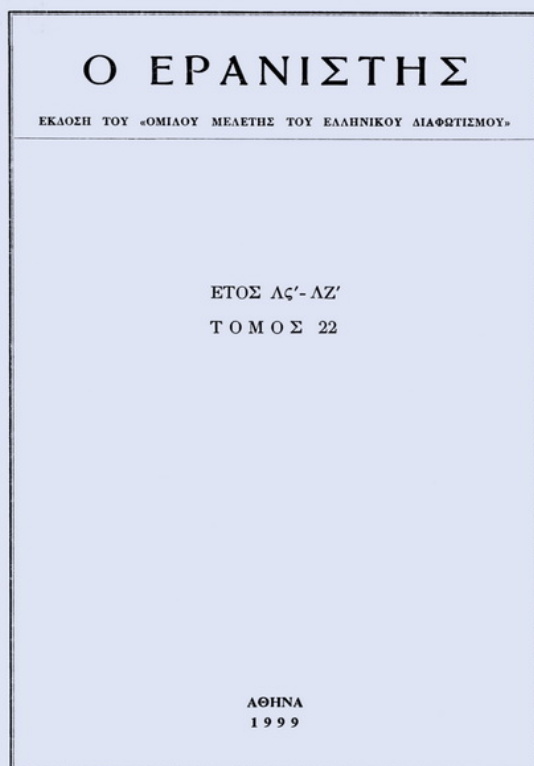

The Gleaner

Vol 22 (1999)

Γύρω από τη διαθήκη της Ρωξάνδρας
Μαυροκορδάτου (+ 1684). Νομικά και Φαναριώτικα

Δημήτρης Γ. Αποστολόπουλος

doi: [10.12681/er.179](https://doi.org/10.12681/er.179)

To cite this article:

Αποστολόπουλος Δ. Γ. (1999). Γύρω από τη διαθήκη της Ρωξάνδρας Μαυροκορδάτου (+ 1684). Νομικά και Φαναριώτικα. *The Gleaner*, 22, 29–43. <https://doi.org/10.12681/er.179>

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΑΘΗΚΗ ΤΗΣ ΡΩΞΑΝΔΡΑΣ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ († 1684)

Νομικά καὶ Φαναριώτικα

I

ΟΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΓΝΩΣΤΟ, οἱ ὄροι τῆς ὀθωμανικῆς κατάκτησης ἔφεραν στὴν ἐπιφάνεια ἓνα παράξενο, ἐκ πρώτης ὄψεως, φαινόμενο: οἱ χριστιανοὶ τῆς αὐτοκρατορίας εἶχαν γιὰ ὀρισμένους τομεῖς τῶν βιοτικῶν τους σχέσεων τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιλέξουν ἀνάμεσα σὲ δύο τάξεις δικαίου, στὸ βυζαντινὸ καὶ στὸ ὀθωμανικὸ δίκαιο. Γιὰ τὴ λύση τοῦ γάμου του, γιὰ παράδειγμα, ὁ χριστιανὸς ποὺ ζοῦσε στὸ πλαίσιο τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας μποροῦσε νὰ προστρέξει στὸ ἐκκλησιαστικὸ του κριτήριον, τὸ ὁποῖο θὰ ἐφάρμοζε διατάξεις τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου γιὰ νὰ διαμορφώσει τὴ δικανικὴ του κρίση, ἢ νὰ προσφύγει στὸν ὀθωμανὸ κριτὴ, ποὺ θὰ ἔκρινε τὴν ὑπόθεσή του κατὰ τὶς διατάξεις τοῦ δικοῦ του δικαίου.¹

Τὸ ζήτημα ποιά τάξη δικαίου θὰ ἐπέλεγε ὁ χριστιανὸς γιὰ νὰ προσφύγει δὲν ἦταν νομικὸ· ἦταν θέμα ἄλλης φύσεως, «πολιτικόν», κοινωνιολογικόν. Ἡ κοινωνία βέβαια τῶν χριστιανῶν προσπαθοῦσε, ὅπως ἦταν φυσικόν, νὰ κρατήσει μὲ κάθε μέσο τοὺς χριστιανοὺς ποὺ ζοῦσαν στὴν αὐτοκρατορία στὴ δική της νομικὴ τάξη, καὶ ἡ ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή, ὁ ἐξουσιαστικὸς θεσμὸς αὐτῆς τῆς κοινωνίας, ἀπειλοῦσε συχνὰ καὶ μὲ ἀφορισμὸ ὅσους ἐπέλεγαν νὰ λύσουν τὶς ὅποιες διαφορὲς τους μὲ ἄλλον τρόπο ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κριτηρίου.² Ἀπειλὴ τὴν ὁποία ὅμως ἡ ὀθωμανικὴ ἐξουσία δὲν τὴ θεωροῦσε ὡς ἀμφισβήτηση τῆς κυριαρχίας της, ἀφοῦ ἡ πολιτικὴ της δὲν ἦταν νὰ ἀποδώσει μὲ μιᾶς μορφῇ *Constitutio Antoniana* τὴν ἴδια νομικὴ ὑπόσταση σὲ ὅλους τοὺς ὑπηκόους της ἀλλὰ νὰ διατηρήσει τὶς διαφορὲς τους στὸ νομικὸ καθεστῶς

1. Γιὰ τὴν προσφυγὴ χριστιανῶν στὸν ἱεροδίκη τὴν περίοδο τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας στὶς περιπτώσεις λύσης ἑνὸς γάμου καὶ γιὰ τὴ φόρμουλα μὲ τὴν ὁποία τοὺς δεχόταν βλ. Δημ. Σ. Γκίνης, «Οἱ λόγοι διαζυγίου ἐπὶ Τουρκοκρατίας», *Ἐπιστημονικὴ Ἑπετηρὶς Σχολῆς τῶν Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν*, τ. 8 — *Μνημόσινον Περικλέους Βιζουκίδου*—, Θεσσαλονίκη 1960-1963, σ. 243-244.

2. Γενικότερα γιὰ τὸν ἀφορισμὸ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας βλ. τὴ μελέτη τοῦ Παναγιώτη Δ. Μιχαηλάρη, *Ἀφορισμός. Ἡ προσαρμογὴ μιᾶς ποινῆς στὶς ἀναγκαιότητες τῆς Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα 1997.

—και τις οικονομικές συνέπειες που αυτό συνεπαγόταν. «Τὸ χαράτzi ἀποτελεῖ τὴ δύναμη τῶν μουσουλμάνων», δήλωνε τὸν 8ο αἰώνα ἓνας μουσουλμάνος διοικητῆς τῆς Σαμαρκάνδης³ καὶ τὴν ἴδια περίπου φιλοσοφία φαίνεται ὅτι διατήρησαν τελικὰ καὶ οἱ κατακτητὲς τῆς Κωνσταντινούπολης τὸν 15ο αἰώνα.⁴

“Ὅσον ἀφορᾷ τὴν κοινωνία τῶν χριστιανῶν, ἀπὸ πολὺ νωρὶς προσπάθησε νὰ θέσει τοὺς φραγμοὺς ἐκείνους πού θεώρησε πρόσφορους γιὰ νὰ κρατήσῃ τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς στοὺς κόλπους τῆς ἀλλὰ καὶ νὰ δώσει, μὲ κάποιες δικλιδες ἀσφαλείας, τὴ δυνατότητα σ’ ἐκείνους πού ἤθελαν νὰ ἐπιστρέψουν —γνωρίζοντας καλὰ ὅτι ἡ ἀπόλυτη αὐστηρότητα σὲ τέτοιες περιπτώσεις θὰ ὀδηγοῦσε μὲ ἀκρίβεια στὸν ἐξισλαμισμό τους. «Ἀπὸ πολὺ νωρὶς» ἓνα ἀπὸ τὰ πρωιμότερα παραδείγματα πού ἔχουμε ἐντοπίζει ἀνάγεται στὸ 1477. Τότε, εἴκοσι περίπου χρόνια μετὰ τὴν “Ἀλωση, ὁ Μάξιμος Γ’ στέλνει μιὰ ἐγκύκλιο στοὺς χριστιανούς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας γιὰ νὰ τοὺς νοθεύσῃ καὶ γιὰ νὰ τοὺς ἀνακοινώσῃ τὶς ἀποφάσεις πού ἔλαβε μιὰ εὐρείας συνθέσεως σύνοδος πού εἶχε συνέλθει, μὲ πρωτοβουλία του, στὴν Κωνσταντινούπολη.⁵ Στὴν ἐγκύκλιο λοιπὸν αὐτὴ ἀπειλοῦνται μὲ τὴν ποινὴ τοῦ ἀφορισμοῦ ὅσοι εἶχαν κάνει χριστιανικὸ γάμο καὶ δὲν φρόντιζαν, σὲ περίπτωση διαζυγίου, νὰ λύσουν τὸ γάμο τους μέσω τῆς ἐκκλησίας· ἡ ἴδια ὅμως ποινὴ ἀπειλοῦσε καὶ ὅσους δὲν ρύθμιζαν μέσω τῆς ἐκκλησίας τὰ ζητήματα τῆς προίκας. Γνωρίζοντας ὥστόσο καλὰ ὅτι ἀπὸ τὴν ἐπιλογὴ, κάποια στιγμή τῆς ζωῆς τους, τῆς ἄλλης τάξης δικαίου μποροῦσαν οἱ χριστιανοὶ νὰ ὀδηγηθοῦν στὴν ὑπέρβαση τῶν ὁρίων τῆς κοινωνίας τους, νομοθετοῦνται διατάξεις μὲ πῶς εὐέλκτο περιεχόμενο. Γιὰ παράδειγμα, ἀπαγορεύεται ἡ σύναψη γάμου διὰ καπηλίου⁶ καί, ἐπειδὴ μὲ τὴν πράξη τους αὐτὴ εἶναι σὰν νὰ ἀρνοῦνται τὴ

3. Βλ. Ἐλισάβετ Ζαχαριάδου, *Λέξα τουρκικά ἔγγραφα γιὰ τὴν Μεγάλὴ Ἐκκλησία (1483-1567)*, Ἀθήνα 1996, σ. 54.

4. Γιὰ τὰ πολιτικὰ διλήμματα τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας μετὰ τὴν “Ἀλωση τῆς Κωνσταντινούπολης βλ. D. Apostolopoulos, «Les mécanismes d’une Conquête: adaptations politiques et statut économique des conquis dans le cadre de l’Empire Ottoman», *Économies méditerranéennes; équilibres et intercommunications, XIIIe-XIXe siècles*, τ. 3, Ἀθήνα 1986, σ. 191-204.

5. Τὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου σώζεται στὸν κώδικα Laurent. gr. Pl. LIX, 13· δὲν ἔχει δημοσιευτεῖ καὶ ἔχω ἐξαγγεῖλει τὴν ἔκδοσή του.

6. Βλ. σχετικὰ Νικ. Ι. Πανταζόπουλος, «Κεπήνιον. Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ θεσμοῦ τοῦ πολιτικοῦ γάμου ἐπὶ Τουρκοκρατίας», *Ἀφιέρωμα στὸν Ἀλέξανδρο Γ. Αἰτζερόπουλο*, Ἀθήνα 1985, σ. 205-235, ὅπου ἐντοπίζει τὴν ἀρχαιότερη μαρτυρία στὶς ἀρχές τοῦ 16ου αἰ.

χριστιανική πίστη, δὲν θὰ ἀξιωθοῦν ταφῆς — ἂν δὲν μετανοήσουν. Ἄν μετανοήσουν, ἐπιστρέφουν στὴν κοινωνία τῶν χριστιανῶν: «Τοὺς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν εὐλογία τῆς ἐκκλησίας ἀφιέντας καὶ ἐθνικῶ τρόπῳ καπηνιαζομένους, ὡς τὴν πίστιν ἀρνούμενους, ἀσυγχωρήτους ἔχομεν καὶ μηδὲ ταφῆς ἐξιούσθωσαν, εἰ μὴ μετανοήσουσιν», διαβάζουμε στὴν ἐγκύκλιον.

Παλαιά, ὅπως διαπιστώσαμε, ἦταν ἡ προσπάθεια τῆς κοινωνίας τῶν χριστιανῶν νὰ κρατήσῃ στὸ πλαίσιό της τὰ μέλη της· χρήσιμος ὅμως γιὰ τὴν ἱστορική ἔρευνα εἶναι καὶ ὁ ἐντοπισμὸς τῶν περιπτώσεων ἐκείνων ποὺ χριστιανοὶ ἐπιλέγουν τὸ ἄλλο σύστημα δικαίου γιὰ νὰ ρυθμίσουν κάποια βιοτική τους σχέση. Εἶναι χρήσιμη ἡ μελέτη τῶν παραβιάσεων ὅχι μόνον γιὰ νὰ διαπιστωθεῖ τὸ ποσοστὸ ἐπιτυχίας τῆς συσπείρωσης τῆς κοινωνίας τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ γιατί προσφέρει συνήθως ποικίλης μορφῆς ἱστορικὸ ὕλικό γιὰ τὴν κοινωνία ποὺ ζοῦσε στὸν κλοιό τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Τοὺς μηχανισμοὺς μιᾶς τέτοιας περίπτωσης παραβιάσεως ἀλλὰ καὶ ἐπιστροφῆς στὸν κανόνα θὰ ἤθελα νὰ παρουσιάσω ἐδῶ: πρόκειται γιὰ μιὰ ὑπόθεση κληρονομικοῦ δικαίου ποὺ χρονολογεῖται στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 17ου αἰῶνα καὶ προσφέρει χρήσιμα, νομίζω, στοιχεῖα καὶ γιὰ τὸν μεταβυζαντινὸ νομικὸ βίο καὶ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας τὴν περίοδο τῆς ἀνόδου τῶν Φαναριωτῶν.

II

Τὸ ὕλικό ἀπὸ τὸ ὁποῖο θὰ ἀντλήσω στοιχεῖα γιὰ νὰ τὴν παρουσιάσω εἶναι τρεῖς ἐπιστολὲς ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου (1641-1709): δύο δικές του καὶ μία ἐπιστολὴ ποὺ ἔλαβε — χρονολογημένες ὅλες στὰ 1693.

Καὶ οἱ τρεῖς ἐπιστολὲς εἶναι πρωτότυπες καὶ σώζονται συσταχωμένες στὸν κώδικα ποὺ ἀπόκειται σήμερα στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας μὲ τὸν ταξινομικὸ ἀριθμὸ 974: πρόκειται γιὰ τὸν λεγόμενον κώδικα τοῦ Κριτίου, στὸν ὁποῖο ἔχουν συσταχθεῖ πρωτότυπες κυρίως ἐπιστολὲς ἐλλήνων λογίων τοῦ 17ου καὶ τοῦ 18ου αἰ.⁷

7. Βλ. Σπυρ. Π. Λάμπρος, «Νικολάου Κριτίου τοῦ Μεγάλου Ἐκκλησιάρχου, Συλλογὴ αὐτογράφων ἐπιστολῶν τοῦ δεκάτου ἐβδόμου καὶ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος», *Νέος Ἑλληνομνημον* 4 (1907), 206-224. Τὸν κώδικα ἔχει περιγράψῃ ἀναλυτικὰ ὁ Νέστορ Καμαρινός, *Catalogul manuscriselor grecești*, τ. 2, Βουκουρέστι 1940, σ. 72-116. Δὲν ἔχει ὡς τώρα ἀποκαλυφθεῖ ἡ ταυτότητα ἐκείνου ποὺ πραγματικὰ συγκρότησε τὸν κώδικα, οὔτε ἔχουν ἐντοπιστεῖ οἱ διάφοροι κτήτορές του, πρὶν φτάσῃ στὴν οἰκογένεια Ράλλη· θὰ χρειαστεῖ νὰ ἐπανελθῶ στὰ ζητήματα αὐτά.

Οἱ δύο ἐπιστολὲς τοῦ Μαυροκορδάτου ἐκδόθηκαν πρόσφατα,⁸ ἐνῶ ἡ τρίτη ἐπιστολή, πού εἶναι αὐτόγραφη τοῦ Ραλάκη Καρυοφύλλη καί ἀπευθύνεται στὸν Μαυροκορδάτο, εἶναι, ὅσο γνωρίζω, ἀνέκδοτη.⁹

Τὸ ἱστορικὸ τῆς ὑπόθεσης, ὅπως ἐξάγεται ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ σωζόμενα ἐπιστολικά κείμενα,¹⁰ εἶναι τὸ ἀκόλουθο.

Ὅταν ἡ Ζωὴ Μαυροκορδάτου, θυγατέρα τοῦ Νικόλαου Μαυροκορδάτου καὶ τῆς Ρωξάνδρας Σκαρλάτου Βοδινοῦ,¹¹ παντρεύτηκε τὸν Μανολάκη Καρυοφύλλη, γιὸ τοῦ Ἰωάννη Καρυοφύλλη, προικίστηκε.¹² Τὸ γεγονός αὐτὸ τὸ ἔλαβε ὑπόψη τῆς ἡ μητέρα τῆς, ὅταν μὲ τὴ διάταξη τῆς τελευταίας βούλησής τῆς προσδιόρισε τὴν τύχη τῶν περιουσιακῶν τῆς στοιχείων μετὰ τὸ θάνατό τῆς: στὴ διαθήκη πού συνέταξε —ὁ ἄνδρας τῆς εἶχε πεθάνει ἀρκετὰ χρόνια πρὶν¹³— συνυπολόγισε ὅτι ἡ θυγατέρα τῆς

8. P. Cernovodeanu - M. Caratașu, «Correspondance diplomatique d'Alexandre Maurocordato l'exaporite, 1676-1703», *Revue des Études sud-est européennes* 20 (1982), 331-333.

9. Θὰ δημοσιευθεῖ πάντως στὴν ἔκδοση τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου πού ἐτοιμάζω.

10. Ὅσο γνωρίζω, δὲν σώζονται ἄλλα ἔγγραφα γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτή.

11. Ὁ Μ. Ι. Μανούσκαας, *Ἀνέκδοτα πατριαρχικά γράμματα (1547-1806)* πρὸς τοὺς ἐν Βενετίᾳ μητροπολίτας Φιλαδελφείας καὶ τὴν ὁρθόδοξον ἐλληνικὴν ἀδελφότητα, Βενετία 1968, σ. 76, ὑπέδειξε ὅτι τὸ πατρικὸ ἐπώνυμο τῆς Ρωξάνδρας ἦταν Βοδινοῦ· Σκαρλάτος ἦταν τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα τῆς. Ἀπὸ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία βλ. Μανουῆλ Ι. Γεδεών, «Ρωξάνη Σκαρλάτου», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 4 (1884), 505-508.

12. Ἡ Ζωὴ γεννήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη στὶς 10 Ἰανουαρίου τοῦ 1653, σύμφωνα μὲ τὴν ιδιόχειρη ἐνθύμηση πού σημείωσε ὁ πατέρας τῆς στὰ ἐμπρὸς παράφυλλα ἔντυπου βιβλίου, ἔκδοση Ἀλδου Μανούτιου, τοῦ 1518. Στὸ ἴδιο αὐτὸ βιβλίο ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος συνέχισε νὰ καταγράφει τίς γεννήσεις τῶν δικῶν του παιδιῶν. Τὸ ἔντυπο, πού ἔχει τὴν ἐπιγραφή *Πάντα τὰ κατ' ἐξοχὴν καλούμενα θείας δηλαδὴ γραφῆς παλαιᾶς τε καὶ νέας*, βρέθηκε στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Σχολῆς τῆς Ἀγίας Τριάδος στὸ Κόρθιο τῆς Ἀνδρου· βλ. Σπυρ. Π. Λάμπρος, «Γενεαλογικὰ σημειώματα Νικολάου καὶ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων», *Ἐπετηρὶς* [Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός] 3 (1899), 139-141 καὶ Δημ. Γ. Πασχάλης, «Χρονικὰ καὶ ἱστορικὰ σημειώματα ἐκ τῶν ἐν τῇ νήσῳ Ἀνδρῶ χειρογράφων κωδίκων καὶ παραφύλλων παλαιῶν ἐντύπων βιβλίων ἀπὸ τοῦ ἔτους 1193 μέχρι τοῦ 1853», *Ἀνδριακὸν Ἡμερολόγιον*, τ. 5, Ἀθήνα 1930, σ. 79-83.

13. Ὁ Émile Legrand, *Généalogie des Maurocordato de Constantinople rédigée d'après des documents inédits*, Παρίσι 1900, σ. 9, θέτει ὡς terminus post quem τὸ 1652· δεδομένου ὅμως ὅτι στὰ ἰδιόχερα σημειώματά του (βλ. τὴν προηγούμενη σημείωση) ἔχει καταγράψει καὶ τὴ γέννηση τῆς θυγατέρας τοῦ Ζωῆς, πού ὅπως εἶδαμε γεννήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη στὶς 10 Ἰανουαρίου 1653, τὸ ὅριο θὰ πρέπει νὰ μετατεθεῖ ἀνάλογα.

εἶχε πάρει ἓνα μέρος τῆς γονικῆς περιουσίας ὡς προίκα καὶ ἀνάλογα προσδιόρισε τὰ μερίδια γιὰ τοὺς ἄλλους κληρονόμους.¹⁴

Ὅταν ὅμως στὰ 1684 πεθαίνει ἡ Ρωζάνδρα Μαυροκορδάτου, ἡ οἰκογένεια τοῦ γαμπροῦ ζήτησε —καὶ κατόρθωσε— ἡ ἐπαγωγή τῆς κληρονομίας νὰ γίνεи «τουρκικώτερα», κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Ζωῆς, τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου, δηλαδὴ νὰ ἐφαρμοστεῖ γιὰ τὴν κληρονομικὴ διαδοχὴ τῆς τὸ ὁθωμανικὸ δίκαιο, ποὺ δὲν ἐγνώριζε τὸν διὰ διαθήκης προσδιορισμὸ τῶν κληρονομικῶν μερίδων, οὔτε ἀναγνώριζε τὸ θεσμὸ τῆς συνεισφορᾶς.¹⁵ Πρακτικὸ ἀποτέλεσμα, ἡ ἤδη προικισθεῖσα θυγατέρα νὰ πάρει τελικὰ μερίδιο πολὺ μεγαλύτερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους κληρονόμους τῆς Ρωζάνδρας Μαυροκορδάτου.

Ὅκτὼ χρόνια ἀργότερα, στὰ τέλη τοῦ 1692, ὅταν ἔχουν πιά πεθάνει ἡ Ζωή, ὁ ἄνδρας τῆς καὶ τὸ παιδί τους, ὁ ἀδελφός τῆς, ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ζητᾷ ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Καρυοφύλλη τὴν ἀναψηλάφηση τῆς ὑπόθεσης καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν διατάξεων «τῶν πολιτικῶν τῶν χριστιανῶν νόμων», προκειμένου τὸ μερίδιο τῆς ἀδελφῆς του νὰ προσδιοριστεῖ ἀναδρομικὰ κατὰ τὸ βυζαντινὸ δίκαιο.

Τὸ αἴτημά του τὸ ἐκθέτει στὸν Ραλάκη Καρυοφύλλη, ἀδελφὸ τοῦ ἄνδρα τῆς ἀδελφῆς του, σὲ προφορικὴ συζήτηση ποὺ εἶχε μαζὶ του στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τοῦ θέτει μιὰ διορία γιὰ νὰ τὸ διακανονίσει. Ἐκεῖνος τὴν ἀποδέχεται· ὕστερα ὅμως ὑπαναχωρεῖ, ἀφήνει νὰ περάσει ἀπρακτὴ ἡ προθεσμία στὴν ὁποία εἶχε συναινέσει καί, ἓνα μῆνα μετὰ, στέλνει ἐπιστολὴ στὸν Μαυροκορδάτο, στὴν Ἀδριανούπολη ὅπου βρισκόταν, γνωστοποιώντας του τίς νέες ἀπόψεις του γιὰ τὴν ὑπόθεση. Τὸ ἐπιστολικὸ αὐτὸ κείμενο τοῦ Καρυοφύλλη λανθάνει, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Μαυροκορδάτου ποὺ σώζεται φαίνεται πὼς ὑποστήριξε ὅτι ὅλα ἔγιναν νόμιμα καὶ πὼς ἂν εἶχε διαφορετικὴ γνώμη θὰ μποροῦσε νὰ προσφύγει στὸν «κριτὴ», προφανῶς στὸν ὁθωμανὸ δικαστὴ. Ἀπάντηση ποὺ ἐξοργίζει βέβαια τὸν Μαυροκορδάτο. Τὸν ἐγκαλεῖ γιὰ τὴν ὑπαναχώρησή του: «ἐπρεπεν ἦ τότε εἰς τὴν Πόλιν νὰ μὴ δεχθῇ [ἡ ἐντιμότης σου] τὴν διωρίαν, καὶ νὰ κάμῃ [τότε] ταύτην τὴν ζήτησιν, ἢ περνώντας τόσος καιρὸς νὰ ἀποκριθῇ διακριτικώτερα». Ποιὰ εἶναι ἡ «ζή-

14. Ἡ διαθήκη τῆς Ρωζάνδρας Μαυροκορδάτου δὲν σώζεται σήμερ· σωζόταν πάντως στὰ χεῖρια τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου τὸ 1693, ὅπως ρητὰ δηλώνει στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ραλάκη Καρυοφύλλη με ἡμερομηνία 18 Ἰανουαρίου 1693: «τῆς εὐρισκομένης ἔτι καὶ νῦν μητρικῆς διαθήκης».

15. Βλ. πρόχειρα Δ. Ν. Δημητριάδου, *Ἱερονομικὸν κληρονομικὸν τῶν Μωαμεθανῶν δίκαιον* Φεραῖζ, Ἀθήνα 1915, σ. 7 κέ.

τησις» τοῦ Καρυοφύλλη πού ὑπονοεῖ στήν ἐπιστολή του ὁ Μαυροκορδάτος ἀποκαλύπτεται ἀπό τήν ἐπόμενη παράγραφο: «Ὡς φαίνεται γράφει [ἡ ἐντιμότης σου] νά κάμω ἀγωγήν, τοῦτο θέλει νά εἰπῇ».

Ὁ Μαυροκορδάτος στήν ἀπαντητική ἐπιστολή του θέλει νά δείξει ὅτι δέν φοβᾶται γιά τήν ἐκβασή τῆς ὑπόθεσης, ἀκόμη καί ἂν ἐφαρμοστεῖ τὸ ὁθωμανικὸ δίκαιο, κάνει λόγο γιά φετβάδες πού θὰ προσκομίσει, γιά γνωμοδοτήσεις δηλαδή πού θὰ δείξουν ὅτι τὸ δίκαιο εἶναι μὲ τὸ μέρος του. Τὸ καλύτερό του ὅμως ὅπλο εἶναι δικονομικῆς φύσεως, πού τὸ προβάλλει ὅσο πιὸ δραματικά μπορεῖ στὸν ἀντίδικό του: «ἡ ἀγωγή», κατὰ τὸ ὁθωμανικὸ δίκαιο πού θέλεις νά ἐφαρμοστεῖ, «διὰ γράμματος δέν γίνεται, ἀλλὰ διὰ στόματος, καὶ συμπαρόντων ἀμφοτέρων ἡμῶν, καὶ ἔμπροσθεν κριτοῦ».¹⁶ Ὁ Μαυροκορδάτος εἶναι βέβαια κάτοικος Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως καὶ ὁ Καρυοφύλλης, ὅπου θὰ μπορούσε νά γίνει ἡ ἀγωγή· βρίσκεται ὅμως τότε στήν Ἀδριανούπολη, ὡς γενικὸς διερμηνέας τῆς Πύλης, καὶ τῇ δωσιδικίᾳ πού προκύπτει ἀπὸ τὴν ιδιότητά του αὐτὴ φαίνεται νά προβάλλει ὅταν συμπληρώνει λίγο πιὸ κάτω στήν ἐπιστολή του: «μετὰ διωρίαν εἴκοσιν ἡμερῶν ἢ θέλει ἔλθῃ μοναχὴ τῆς [ἡ ἐντιμότης σου], ἢ θέλει τὴν φέρομεν» —προφανῶς μὲ τὴ βία.

Ἀνακεφαλαιώνω πρὶν προχωρήσω· ἡ ἐπαγωγή τῆς κληρονομίᾳς τῆς Ρωξάνδρας Μαυροκορδάτου ἐγίνε κατὰ τίς διατάξεις τοῦ ὁθωμανικοῦ δικαίου καὶ ὁ γιὸς τῆς Ἀλέξανδρος, ὀκτὼ χρόνια ἀργότερα, ζητᾷ τὴν ἀναψηλάφηση τῆς ὑπόθεσης καὶ τὴν ἐφαρμογὴ στήν περίπτωση τῆς κληρονομίᾳς τῆς μητέρας του τῶν διατάξεων τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου.

Αὐτὴ εἶναι ἡ νομικὴ βάση τοῦ αἰτήματός του, τὴν ὁποία ἀσφαλῶς θὰ ἐξέθεσε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, ὅταν πρωτοσυναντήθηκε μὲ τὸν Καρυοφύλλη στήν Κωνσταντινούπολη. Νομικὴ βάση τὴν ὁποία, ὅπως εἶδαμε, ἀπέρριψε ὁ Καρυοφύλλης.

Ὅταν λοιπὸν στήν ἀπαντητικὴ ἐπιστολή του πρὸς τὸν Μαυροκορδάτο, μὲ ἡμερομηνία 30 Ἰανουαρίου 1693, ὁ Καρυοφύλλης γράφει «ὅτι ἐπειδὴ ἡ σὴ σοφολογιότης προβάλλουσα τοὺς ἱεροὺς τῆς χριστιανῶν Ἐκκλησίας νόμους εὐαρεστεῖται εἰς τὴν ἐκείνων ἀπόφασιν, καὶ ἡμεῖς ὅχι μόνον καὶ στέργομεν καὶ ὑποτασσόμεθα ἀλλὰ καὶ χάριτας αὐτῇ ὁμολογοῦμεν», πρόκειται γιά καθαρὴ ἀναδίπλωση περιτυλιγμένη σὲ μεγάλη δόση ὑποκρισίας. Ἀναδίπλωση πού τὴν προκάλεσε ὁ δικονομικὸς ἐλιγμὸς τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅπως νομίζω ὅτι φαίνεται καθαρὰ ἀπὸ τὴν ἐπόμε-

16. Γιά τὰ δικονομικά τοῦ μουσουλμανικοῦ δικαίου βλ. L. Milliot, *Introduction à l'étude du droit musulman*, Παρίσι 1953, σ. 725 κέ.

νη φράση: «Λοιπὸν τίνος ἔνεκεν νὰ ἔμπωμεν εἰς κόπους καὶ ἔξοδα, μάλιστα δὲ ἐν καιρῷ χειμῶνος ὁποῦ καὶ ἡ ποδαλγία ἄρχισε νὰ μᾶς δαμάζει, νὰ ἔλθωμεν αὐτοῦ, ἢ νὰ στείλλῃ ἡ σὴ λογιότης, ὡς σημείωσε, νὰ μᾶς φέρῃ». Ἐλιγμὸς ποὺ εἶχε ἄμεσα καὶ πρακτικὰ ἀποτελέσματα, καθὼς ὁ ἀντίδικος ἀποδέχεται τὴν ὑποβολὴ τῆς διαφορᾶς τοὺς στὸ ἄλλο σύστημα δικαίου, ποὺ δὲν θεωρεῖ ὅρο ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τὴν αὐτοπρόσωπη παρουσία τῶν διαδίκων. «Πράγμα ὁποῦ ἡμπορεῖ ἐν εὐκολίᾳ», διαπιστώνει πῶς ὁ Καρυοφύλλης, «καὶ ἄνευ τούτων νὰ πάρῃ τέλος: ὁ παναγιώτατος π(ατ)ριάρχης ὡς ἀκούομεν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν εἶναι ἐδῶ εἰς τὴν Πόλιν,¹⁷ δι' ὃ καὶ ἡ σὴ λογιότης ἅς κάμῃ ἐπίτροπόν της ὄντινα βούλεται, καὶ γινομένης τῆς κατὰ νόμους ἀποφάσεως ἔμπροσθεν τοῦ παναγιωτάτου, ἡμεῖς στέργομεν καὶ ὑποτασσόμεθα ὡς χριστιανοί». Μὲ ἄλλα λόγια δηλώνει ὅτι ἀποδέχεται νὰ ἰσχύσουν γιὰ τὴν ἐπίλυση τῆς διαφορᾶς τοὺς οἱ διατάξεις τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου καὶ προτείνει ἡ ἐπίλυσή της νὰ γίνῃ μὲ τὸ θεσμὸ τῆς διαιτησίας. Ἀναδίπλωση λοιπὸν, ποὺ ἔχει ὡς κορὸνα ὑποκρισίας τὴν τελευταία φράση: «ὡς κληρικοὶ ἀμφοτέροι [ἐννοεῖ ὡς ὀφφικιάλοι τοῦ Πατριαρχείου]¹⁸ εἶναι χρεῖα νὰ ὑποταχθῶμεν εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς νόμους καὶ κανόνας διὰ νὰ μὴν δώσωμεν αἰτίαν ἀψηφήσεως τῶν τοιούτων πρὸς τὸν κοινὸν λαόν».

Ὁ Μαυροκορδάτος στὴ σύντομη ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ του, μὲ ἡμερομηνία 6 Φεβρουαρίου 1693, ἐκφράζει τὴ λύπη του γιὰ τὴν ποδαλγία τοῦ Ραλάκη —ὅταν ἔχεις ἐπιβάλλει τὴν ἀποψὴ σου, μπορεῖς νὰ δείχνεις ἐνδιαφέρον καὶ γιὰ τὴν ὑγεία τοῦ ἀντιδίκου σου—, τοῦ γνωστοποιεῖ τὸ πρόσωπο ποὺ ὄρισε ὡς ἐπίτροπό του γιὰ τὴ λύση τῆς διαφορᾶς στὴν Κωνσταντινούπολη,¹⁹ καὶ στὸ ὑστερόγραφο τῆς ἐπιστολῆς ἐπιδεικνύει τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ γιὰ τὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογένειας: «Τὴν μητέρα σου ἀσπάζομαι καὶ τὴν ἀρχόντισσά σου, καὶ τὰ ἀνέψια μου».

Τὴν τελικὴ ἐκβασὴ τῆς ὑπόθεσης δὲν τὴ γνωρίζουμε ἀπὸ ἔγγραφα στοιχεῖα, μποροῦμε ὅμως νὰ ὑποθέσουμε μὲ κάποια βεβαιότητα ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος, μὲ βᾶση τοὺς κανόνες τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου ποὺ ὁ ἀντίδικός του ἀποδέχθηκε ὡς σύστημα δικαίου μὲ τὸ ὁποῖο θὰ κρινόταν ἡ διαφορά, θὰ πῆρε πίσω τὸ μερίδιό ποὺ εἶχε ἰδιοποιηθεῖ ἡ οἰκογένεια Καρυοφύλλη.

17. Πατριάρχης ἦταν τότε ὁ Καλλίνικος Β' ὁ Ἀκαρνὰν καὶ διένυε τὴ δεύτερη πατριαρχία του (7 Μαρτίου 1689 - Αὔγ. 1693).

18. Ὁ Μαυροκορδάτος ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μέγας λογοθέτης καὶ ὁ Ραλάκης Καρυοφύλλης μέγας ἐκκλησιαρχης.

19. Πρόκειται πιθανότατα γιὰ τὸν Χουρμούζη, λογοθέτη τοῦ Πατριαρχείου.

III

Ἡ περίπτωση ποὺ παρουσιάσαμε ἀποτελεῖ τεκμηριωτικό ὕλικό, χρήσιμο νομίζω, γιὰ τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ μεταβυζαντινοῦ νομικοῦ μας βίου· ἀποτελεῖ ὅμως χρήσιμο ὕλικό καὶ γιὰ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας. Ἐξηγοῦμαι.

Ἡ πρωτοβουλία γιὰ τὴ μὴ ἐφαρμογή, στὴν περίπτωση τῆς κληρονοκῆς διαδοχῆς τῆς Ρωξάνδρας Μαυροκορδάτου, τῶν κανόνων τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου ἦταν, φαίνεται, τοῦ πεθεροῦ τῆς Ζωῆς Μαυροκορδάτου, τοῦ Ἰωάννη Καρυοφύλλη. Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος στὴν πρώτη ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Παλάκη Καρυοφύλλη εἶναι κατηγορηματικός: «ἄς ἐρευνήσῃ [ἡ ἐντιμότης σου] νὰ καταλάβῃ, ἂν δὲν ἐκατάλαβεν ἕως τῶρα τὰς μηχανὰς τοῦ πατρός του, ὅπου ἔκαμεν εἰς τὴν Πόλιν εἰς τὸν καιρὸν τῆς μοιρασίας»,²⁰ δηλαδὴ στὰ 1684, μετὰ τὸ θάνατο τῆς Ρωξάνδρας. Γιατί ὅμως ὁ Ἰωάννης Καρυοφύλλης, ὅταν μάλιστα ἦταν ὀφφικιῶν τοῦ Πατριαρχείου καὶ θὰ περίμενε κανεὶς λόγῳ τῆς ιδιότητάς του αὐτῆς νὰ σέβεται τὸ δίκαιο ποὺ εἶχε ἐνστερνιστεῖ ἡ Ἐκκλησία, νὰ ἔχει αὐτὴν τὴν πρωτοβουλία; Τὸ κέρδος ποὺ θὰ ἀπέφερε στὴν οἰκογένεια τοῦ γιου του μιὰ διευθέτησις τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς κατὰ τὸ ὀθωμανικὸ δίκαιο εἶναι μία ἀλλὰ ὄχι ἐπαρκὴς ἐρμηνεία γιὰ τὰ κίνητρα ποὺ ὥθησαν τὸν Καρυοφύλλη· ἡ ἐνέργειά του ζητᾷ περαιτέρω διερεύνηση καὶ ἴσως μιὰ πιὸ σύνθετη ἐρμηνεία.

Ἡ ὑπόθεσις ποὺ ἀναλύσαμε συνέβη σὲ μιὰ περίοδο τῆς ἱστορίας τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας ποὺ ὀνομάστηκε, ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος, περίοδος τῆς «ἀνόδου τῶν Φαναριωτῶν». Αὐτὸς ποὺ θὰ διεκδικήσῃ γιὰ λογαριασμὸ τῆς οἰκογένειάς του ὅ,τι θεώρησε πὼς παρὰνόμως τῆς στέρησαν, ὀκτὼ χρόνια ἀργότερα, ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ γνωστός μὲ τὸ προσωνύμιό «ὁ ἐξ ἀπορρήτων», αὐτὸς ποὺ θὰ ὀνομαστεῖ «γενάρχης τῶν Φαναριωτῶν»,²¹ καὶ ἐκεῖνος ποὺ, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, εἶχε τὴν πρω-

20. P. Cernovodeanu - M. Caratașu, «Correspondance...», ὁ.π., σ. 331 στ. 7-10.

21. Βλ. Κ. Θ. Δημαράς, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, τ. 1, Ἀθήνα 1948, σ. 99: «τυπικὸς ἐκπρόσωπος τοῦ φαναριωτικοῦ πνεύματος, αὐτοῦ ποὺ θὰ πρυτανεύσῃ γιὰ ἑκατὸ χρόνια στὴν ἐλληνικὴ ζωὴ, εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος» καὶ ὁ ἴδιος, «Alexandre Mavrocordato, Machiavel et La Rochefoucauld. Notes de lecture», *Ὁ Ἐρανιστής* 4 (1966), 1 [= *La Grèce au temps des Lumières*, Γενεύη 1969, σ. 19· πρβ. *Ἱστορικά Φροντισματα. Α' Ὁ Διαφωτισμὸς καὶ τὸ κορύφωμά του*, Ἀθήνα 1992, σ. 139]: «Alexandre Mavrocordato... sera le pre-

τοβουλία για τήν εφαρμογή τοῦ ὁθωμανικοῦ δικαίου στήν περίπτωση τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς τῆς Ρωζάνδρας Μαυροκορδάτου ἦταν ἕνας πρῶτον φίλος τῆς οἰκογένειας ποῦ τελικὰ συμμάχησε καί συνέδεσε τήν κοινωνική του τύχη μέ ὅ,τι θά μπορούσε νά ὀνομαστεῖ στήν ἐλληνική κοινωνία τοῦ 17ου αἰ. «παλαιὸ καθεστῶς».²² Μὲ ἄλλα λόγια θά πρέπει νά ἀναζητήσουμε, σὲ αὐτὴ τὴν ἀπλή, σὲ πρώτη ἀνάγνωση, ὑπόθεση κληρονομικοῦ δικαίου ποῦ συνιστᾷ ἕνα παράδειγμα μὴ εφαρμογῆς τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, μῆπως ὑπάρχουν σημάδια ἀπὸ τὴν ἔντονη κοινωνική διαμάχη ποῦ διεξαγόταν τότε, μέ ὅλα τὰ μέσα, καί τὴν ἐκβασή της δὲν μπορούσαν νά τὴ γνωρίζουν, ἀκόμη τότε, τὰ πρόσωπα ποῦ ἀπὸ τίς δύο πλευρὲς μάχονταν.

Τὸ 1684, ἡ χρονιά ποῦ πεθαίνει ἡ Ρωζάνδρα Μαυροκορδάτου, ἦταν πικρὴ χρονιά γιὰ τοὺς Μαυροκορδάτους. Εἶχαν περάσει ἔντεκα χρόνια ἀφότου τὸ ἄστρο τῆς οἰκογένειας, ὁ Ἀλέξανδρος —ὕστερα ἀπὸ λαμπρὲς σπουδὲς στὶς ἰταλικὲς πόλεις, μέ διδακτορικὸ δίπλωμα Ἰατρικῆς ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Μπολόνιας, ὕστερα ἀπὸ μιὰ περίοδο λαμπρῆς διδασκαλίας, μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στήν Κωνσταντινούπολη, στὴ Σχολὴ Μανολάκη τοῦ Καστοριανοῦ²³— εἶχε ἀναλάβει τὴ θέση τοῦ διερμηνέως τῆς Πύλης —μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Παναγιώτη Νικούσιου. Μιὰ ἐπιλογή ποῦ κάποιοι δὲν τὴν ἐνέκριναν,²⁴ ἀλλὰ ἡ ὁποία ἀσφαλῶς τοῦ ἔδωσε τὴ δυνατότητα νά ἐνισχύσει καί τὴν κοινωνικὴ ἰσχὺ τῆς οἰκογένειάς του καί τὰ

mier des Phanariotes et le fondateur de la dynastie la plus puissante dans ce monde particulier».

22. Γιά τίς κοινωνικὲς αὐτὲς κατηγορίες καί γιὰ τὴν κοινωνικὴ συνείδηση τῶν Φαναριωτῶν βλ. ὅσα ἀναφέρω στὴ μελέτη μου *Ἡ ἐμφάνιση τῆς Σχολῆς τοῦ Φναικοῦ Δικαίου στήν «τοουρκοκρατούμενη» ἐλληνικὴ κοινωνία*, τ. 1-2, Ἀθήνα 1980-1983. Ἀπὸ τὴ νεότερη βιβλιογραφία βλ. Socrate Zervos, *Recherches sur les Phanariotes et leur idéologie politique (1666-1821)*, τ. 1-2, Παρίσι 1990.

23. Βλ. πρόχειρα Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος, «Γιὰ τὴν προϊστορία τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, Στοιχεῖα Φυσιολογίας τὸν 17ο αἰώνα στήν Κωνσταντινούπολη», *Ὁ Ἑραριστής* 11 (1974) —*Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός. Ἀφιέρωμα στὸν Κ. Θ. Ἀη-μαρά*—, 296 κέ.

24. Βλ. τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Εὐγένιου Γιαννούλη ἀπὸ τὰ Βραβιανὰ, μέ χρονολογία Ἰούλιος 1677, πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο στήν ὁποία, μέ τὸν γνωστὸ ἡδὺ ἀλλὰ καί ἀλύγιστο τρόπο του, σημειώνει: «ἐγὼ τὰς τοιαύτας φύσεις δυναμένας τυραννίδας ὑπηρετεῖν ἐμακάρισα [ἀναφερόμενος στὸν Παναγιώτη Νικούσιου] καί νῦν οὐχ ἤττον μακαρίζω, εἴ γε πρὸς ἀρετὴν καί μὴ πρὸς κακίαν ἀφορᾷ· ἔστι γὰρ μέσον πρὸς ἑκατέραν...». Ἡ ἐπιστολὴ στήν ἐκδόση I. Ε. Στεφανῆ καί Νίκης Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδου, *Εὐγενίου Γιαννούλη τοῦ Αἰτωλοῦ, Ἐπιστολές. Κριτικὴ ἐκδόση*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 264-265· τὸ χωρίο στοὺς στ. 13-16.

είσοδήματά της. Ἡ ἄνοδος ὁμῶς τῶν Φαναριωτῶν δὲν ἔγινε χωρὶς ἐμπόδια, καθὼς τὸ «παλαιὸ καθεστῶς» δὲν ἦταν ἕτοιμο νὰ χαρίσει τὴν ἐξουσία του. Ὅσα συνέβησαν τὸ 1684 ἀποτελοῦν ἓνα καλὸ παράδειγμα.

Δύο εἶναι οἱ πηγές πού θὰ χρησιμοποιήσουμε γιὰ νὰ ἀναπλάσουμε καὶ νὰ κρίνουμε τὰ γεγονότα. Ἡ πρώτη εἶναι τὸ προσωπικὸ ἡμερολόγιο, οἱ «Ἐφημερίδες», πού κρατοῦσε ὁ Ἰωάννης Καρυοφύλλης καὶ στίς ὁποῖες κατέγραφε ὅ,τι ᾔθελε νὰ ἀπομνημονεύσει.²⁵ Ἡ ἄλλη πηγή ἔχουμε τὴν τύχη νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά: πρόκειται γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Δημητρίου Ραμαδάνη, «Ἱστορία τῶν συμβάντων», πού συντάχθηκε πρὶν ἀπὸ τὸ 1735 μὲ τὴν προτροπὴ τοῦ ἐγγονοῦ τοῦ Ἀλέξανδρου, τοῦ Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας. Στὴν «Ἱστορία» περιγράφονται γεγονότα τῆς περιόδου 1648-1704, πού συνέβησαν στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία καὶ στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες.²⁶ Γεγονότα πού ἓνα μέρος ἀσφαλῶς θὰ εἶχε ζήσει ὁ Ραμαδάνης καί, προκειμένου γιὰ τὰ σχετιζόμενα μὲ τὴν οἰκογένεια Μαυροκορδάτου, τὴ μνήμη τοῦ συγγραφέα θὰ τὴν ἐνίσχυσαν —ἴσως καὶ νὰ τὴν κατηύθυναν— στοιχεῖα πού σώζονταν στὰ Ἀρχεῖα τοῦ ἐντολοδόχου του.

Ἄς δοῦμε πρῶτα πῶς παρουσιάζει τὴ ροὴ τῶν γεγονότων ὁ Ραμαδάνης.

Στὰ τέλη τοῦ 1683 ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε μιὰ ἐπιτυχία: ἄσκησε ἀγωγὴ ἐναντίον τοῦ χριστιανοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Șervan Καντακουζηνοῦ, μέλους μιᾶς ἀπὸ τίς πιὸ ἰσχυρὲς οἰκογένειες τοῦ «παλαιοῦ καθεστῶτος», «διὰ μίαν ποσότητα ἄσπρων ὅπου εἶχε νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν Σερμπάν

25. Τὸ δημοσίευσε ὁ Περικλῆς Ζερλέντης, «Ἰωάννου Καρυοφύλλου, Ἐφημερίδες», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας* 3 (1890-1891), 293-315, ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου Add. 8232, χειρόγραφο πού προέρχεται, καὶ αὐτό, ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ, τὸ ὁποῖο ἔφτασε στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου μέσω τοῦ Γκίλφορντ (βλ. Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος, «Μεταφράσεις ἔργων τοῦ Μολιέρου στὴ βιβλιοθήκη Νικολάου Καρατζᾶ», *Ὁ Ἑρανιστής* 21 (1997), 377 καὶ τώρα Γ. Παπάζογλου, «Χειρόγραφα τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου (ἄλλοτε χειρόγραφα Guilford)», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 49 (1994-1998), 241-256).

26. Βλ. Μάχη Παῖζη Ἀποστολοπούλου, «Δημητρίου Ραμαδάνη», *Ὁ Ἑρανιστής* 20 (1998), 20-35· ἰδίως σ. 30). Τὸ ἔργο τοῦ Ραμαδάνη προσγράφηκε στὸν Δαπόντε καὶ κάτω ἀπὸ τὸ ὄνομά του τὸ δημοσίευσε ὁ Κων. Σάθας, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. 3, Βενετία 1872, σ. 1-70. Ἄς σημειωθεῖ πάντως ὅτι τὸ κείμενο πού βρέθηκε σὲ χειρόγραφο τοῦ Δαπόντε καὶ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Σάθα διαφέρει σὲ πολλὰ σημεῖα ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Ραμαδάνη. Ἐδῶ θὰ χρησιμοποιήσουμε, ὅπως εἶναι φυσικό, τὸ κείμενο πού ἀποδίδεται στὸν Ραμαδάνη (γιὰ τὴν παράδοσή του βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴ σημ. 28).

βόδα» καὶ τὰ ὅποια προφανῶς ὁ Καντακουζηνὸς δὲν τοῦ τὰ ἀπέδιδε. Ἡ ἀγωγή ἀσκήθηκε ἐνώπιον τοῦ βεζίρη στὸ Βελιγράδι, ὅπου βρίσκονταν καὶ οἱ δύο, «καὶ ἐπρόσταξεν ὁ ἐπίτροπος²⁷ [τὸν Καντακουζηνὸ] νὰ τοῦ τὰ δώσῃ».

Στὴ συνέχεια ὅμως ἡ τύχη τοῦ Μαυροκορδάτου ἄλλαξε ραγδαῖα. Ἡ ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας τῶν Ὀθωμανῶν νὰ καταλάβουν τὴ Βιέννη βρῆκε στὸ πρόσωπο τοῦ βεζίρη Καρὰ Μουσταφᾶ τὸ πρῶτο ἐξιλαστήριο θύμα: ὁ σουλτάνος στέλνει στὸ Βελιγράδι ἕναν ἀξιωματοῦχο τῆς Πύλης ποὺ τὸν ἀποκεφαλίζει καὶ «φέρνοντας τὸ κεφάλι του... εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἤφεραν καὶ μερικὸς ἀνθρώπους οἰκείους του, τὸν ρεῖς ἐφένδην, τὸν μέγαν δραγουμάνον καὶ ἄλλους».

Στὴν Ἀδριανούπολη ἕναν ἀπὸ αὐτοὺς, τὸν ρεῖς ἐφένδην, τὸν κρέμασαν καὶ τὸν Μαυροκορδάτο τὸν φυλάκισαν. Διαβλέποντας πῶς ὁ κίνδυνος καὶ γιὰ τὴ δική του ζωὴ εἶναι ἄμεσος, ὁ Μαυροκορδάτος χρησιμοποίησε ἕναν παλαιὸ καὶ δοκιμασμένο τρόπο: τοὺς «ὑπεσχέθη νὰ δώσῃ τριακόσια πουργία ἄσπρα καὶ νὰ τὸν ἀφήσουν» ἐλεύθερο. Ἔδωσε μιὰ ποσότητα ἐκεῖ, στὴν Ἀδριανούπολη, «καὶ μὴν ἡμπορῶντας νὰ τὰ ἀποπληρώσῃ ὅλα, τὸν ἔφεραν εἰς τὴν Πόλιν καὶ τὸν ἐφυλάκωσαν· καὶ δίδοντας καὶ ἐκεῖ πάλιν ἄλλην ποσότητα πάλιν δὲν ἡδυνήθη νὰ τὰ ἀπογεμίσῃ, καὶ ἐπῆραν ὅλον του τὸ τίποτες εἰς βασιλικὸν λογαριασμόν, καὶ ἐβούλωσαν τὰ σπῆτιά του· τὴν δὲ συζυγίαν του Σουλτάναν καὶ τὴν μητέρα του δόμναν Ρωζάνδραν ταῖς ἔβαλαν εἰς τὴν φυλακήν· καὶ τὸν Ἀλέξανδρον μέγαν δραγουμάνον τὸν ἐπῆραν ἀπὸ τὴν Πόλιν πάλιν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, καὶ τὸν ἔβαλαν εἰς τὴν φυλακήν.

Μετὰ ταῦτα, ἀφ' οὗ ἐπέρασαν ἕξ μῆνες, ἔδωκε τὸ κοινὸν χρέος εἰς τὴν φυλακὴν ἡ μήτηρ αὐτοῦ δόμνα Ρωζάνδραν».²⁸

27. Μὲ τὸν ὄρο «ἐπίτροπος», «ὑπέρτατος ἐπίτροπος» ἢ «ἐπίτροπος τῆς βασιλείας» ἀπέδιδαν στὰ ἑλληνικὰ τὸν ὄρο μέγας βεζίρης.

28. Τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ραμαδάνη, ὅπως παραδίδεται ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ (258v-259r) ποὺ σώζεται σήμερα στὸ Σπουδαστήριον Νεοτέρων Χρόνων τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων (βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴ μελέτη τῆς Μάχης Παΐζης Ἀποστολοπούλου, «Δημήτριος Ραμαδάνης...», ὁ.π., σ. 20 κέ.), εἶναι τὸ ἀκόλουθο:

...Ἀπὸ τὸ Μπούδομι ἐσηκώθη ὁ ἐπίτροπος καὶ ἐπῆγεν εἰς τὸ Μπελιγράδι μὲ ὅλους τοὺς πασάδες καὶ μὲ τοὺς δύο αὐθέντας· ὅπου οἱ αὐθένται ἔχοντες διαφορὰν ἀνάμεσόν τοὺς διὰ ζαχιρὲν ὅπου ἔμεινε ραμασίτζα ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Τζεχρινίου, ὄντας ὁ Δούκας βόδας εἰς τὴν Βλαχίαν, περὶ τοῦ ὁποίου ἐκρίθησαν εἰς τὸν ἐπίτροπον, καὶ ἐφόρτωσεν ὁ Σερχμπὰν βόδας τὸν Δούκα βόδαν μὲ ἑκατὸν σαράντα πουργία.

Μετὰ ταῦτα πάλιν ἐκεῖ εἰς τὸ Μπελιγράδι ἔκαμεν ἀγωγήν καὶ ὁ μέγας δραγου-

Οι αντίστοιχες έγγραφες από το ημερολόγιο του Καρυοφύλλη δὲν δίνουν ριζικά διαφορετικές πληροφορίες για τὴ ροὴ τῶν γεγονότων, τὰ προσδιορίζουν ὅμως μὲ μεγαλύτερη χρονολογικὴ ἀκρίβεια καὶ ἐντυπωσιάζουν μὲ τὴν ψυχρότητα μὲ τὴν ὁποία καταγράφονται τὰ δεινὰ τοῦ Μαυροκορδάτου. Καὶ ἀκόμη σῶζουν τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἰσχυρίστηκε ὅτι ὁ Καρυοφύλλης κρατοῦσε χρήματά του πρὸς φύλαξη. Ἰσχυρισμὸ βέβαια ποὺ ὁ Καρυοφύλλης τὸν ἀπέρριψε.²⁹

μάνος τῆς βασιλείας Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος διὰ μίαν ποσότητα ἄσπρων ὅπου εἶχε νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν Σεργιῶν βόδα, καὶ ἐπρόσταξεν ὁ ἐπίτροπος νὰ τοῦ τὰ δώσῃ.

Ὡντας ὁ βεζιρᾶζέμης εἰς τὸ Μπेलιγράδι, ἔστειλεν ὁ βασιλεὺς ἓνα καπιτζήμπασην, καὶ πέρνωντάς τον τὴν βοῦλλαν τὸν ἀπεκεφάλισεν, ὁμοῦ καὶ τὸν τερτερδάρ ἐφένδην, θυμωθεὶς διὰ τὴν αἰτίαν ὅπου ἔγινεν αὐτὸς ὁ πόλεμος, καὶ φέρωντας τὸ κεφάλι του καὶ μὲ τὴν βοῦλλαν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἤφερεν καὶ μερικὸς ἀνθρώπους οἰκείους του, τὸν ρεῖς ἐφένδην, τὸν μέγαν δραγουμάνον καὶ ἄλλους· καὶ τὴν βοῦλλαν τὴν ἔδωκε τῷ Καρᾷ Ἰμπραχίμ πασᾷ ὅπου ἦτον ρεκιάπ καϊμεκάρης, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἔκαμε τὸν Σουλεϊμάν πασᾶν, ὅπου ἦτον μέγας ἱμροχόρης· καὶ ἀπὸ ρηθέντας ἀνθρώπους του ὅπου τοὺς ἤφεραν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, τὸν μὲν ρεῖς ἐφένδην, τὸν ἐκρέμασε, τὸν δὲ μέγαν δραγουμάνον τὸν ἐφυλάκωσε, καὶ ἔκαμε δραγουμάνον τὸν Σεφέραγα· ὁ δὲ μέγας δραγουμάνος βλέπωντας τὸν θάνατον τοῦ ρεῖς ἐφένδην, καὶ τὴν τόσῃ ὀργῇ τοῦ βασιλέως, καὶ φοβηθεὶς νὰ μὴ κινδυνεύσῃ καὶ ἡ ζωὴ του, ὑπεσχέθη νὰ δώσῃ τριακόσια πονγγία ἄσπρα καὶ νὰ τὸν ἀφήσουν· ἀπὸ τὰ ὅποια δίδοντας μίαν ποσότητα ἐκεῖ εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, καὶ μὴν ἡμπορῶντας νὰ τὰ ἀποπληρώσῃ ὅλα, τὸν ἔφεραν εἰς τὴν Πόλιν καὶ τὸν ἐφυλάκωσαν· καὶ δίδοντας καὶ ἐκεῖ πάλιν ἄλλην ποσότητα πάλιν δὲν ἡδυνήθη νὰ τὰ ἀπογεμίσῃ, καὶ ἐπῆραν ὅλον του τὸ τίποτες εἰς βασιλικὸν λογαριασμόν, καὶ ἐβούλωσαν τὰ σπίνιά του· τὴν δὲ σύζυγόν του Σουλτάναν καὶ τὴν μητέρα του δόμναν Ρωξάνδραν ταῖς ἔβαλαν εἰς τὴν φυλακὴν· καὶ τὸν Ἀλέξανδρον μέγαν δραγουμάνον τὸν ἐπῆραν ἀπὸ τὴν Πόλιν πάλιν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, καὶ τὸν ἔβαλαν εἰς τὴν φυλακὴν.

Μετὰ ταῦτα, ἀφ' οὗ ἐπέρασαν ἑξ μῆνες, ἔδωκε τὸ κοινὸν χρῆμα εἰς τὴν φυλακὴν ἡ μήτηρ αὐτοῦ δόμνα Ρωξάνδρα.

29. Οἱ σχετικὲς ἐγγραφεὶς στὸ ημερολόγιο τοῦ Ἰωάννη Καρυοφύλλη εἶναι οἱ ἀκόλουθες (τὶς ἀναδημοσιεύω ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Περικλῆ Ζερλέντη, «Ἰωάννου Καρυοφύλλου, Ἐφημερίδες», ὁ.π., σ. 305-307).

[1683]

Δεκέμβριος 3. Ἐπεμφεν ὁ ἄναξ τὸν τζαούσπασην καὶ τὸν αὐτοῦ καπιτζήλάρ κεχαϊᾶν εἰς τὸ Βελιγράδιον, ὅπου ἦν ὁ βεζύρης Μουσταφᾶ πασιᾶς, καὶ ἔκοψαν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐδέσμευσαν καὶ 17 τινὰς οἰκείους αὐτοῦ ὁμοῦ καὶ τὸν Ἀλέξανδρον.

1684

Ἰανουάριος 2. Ἐφεραν τὴν κεφαλὴν ἐκείνου [τοῦ βεζύρη Μουσταφᾶ πασιᾶ] καὶ ἔρριψαν εἰς τὸ ἔμπροσθεν τοῦ σεραγίου τοῦ [= τῆς] Ἀδριανοῦ, θέαμα τοῖς πᾶσι. Ἐπρεπε πρὸ πολλῶν ἐτῶν τοῦτο γενέσθαι.

15. Ἀφῆκαν τὸν Ἀλέξανδρον τῆς εἰρκτῆς βασανίσαντες πρῶτον, καὶ ἀποκό-

Ὅταν λοιπὸν στὰ 1684 πεθαίνει ἡ Ρωζάνδρα Μαυροκορδάτου στὴ φυλακὴ καὶ ὁ Καρυοφύλλης ὅχι μόνον δὲν εἶχε βοηθήσει τὸν διωκόμενο τότε Μαυροκορδάτο ἀλλὰ φρόντισε ὥστε καὶ ἀπὸ τὴν κληρονομία τῆς μητέρας του νὰ πάρει ὁ Ἀλέξανδρος ὅσο γίνεται μικρότερο μερίδιο — ἐνῶ γνώριζε ὅτι εἶχε ἀπόλυτη ἀνάγκη ἀπὸ χρήματα γιὰ νὰ ἀποφυλακιστεῖ—, ἡ ἐνέργειά του αὐτὴ ἰσοδυναμεῖ μὲ βούληση ἐκμηδένισης ἐνὸς ἀντιπάλου.

Τὸ θέμα ποὺ τίθεται τώρα εἶναι ἂν ὁ Καρυοφύλλης κινεῖται ἀπὸ προσωπικὴ ἐμπάθεια ἢ ἐνεργεῖ ἔτσι ὑπακούοντας σὲ ἐντολὲς ἄλλων. Πρὶν ἀπαντήσουμε, ἄς παρακολουθήσουμε τὴ συνέχεια τῆς ἱστορίας, ὅπως τὴ διηγεῖται ὁ Ραμαδάνης. «Μετὰ παρέλευσιν ἄλλων πέντε μηνῶν [ἀπὸ τὸ θάνατο τῆς μητέρας του], πλησιάζοντας νὰ ἀποπληρωθῇ ἡ σοῦμμα τῶν τριακοσίων πουργίων, ἐλευθέρωσαν τὴν σύζυγόν του ἀπὸ τὴν φυλακὴν, καὶ μετὰ ἓνα μῆνα ἐλευθέρωσαν καὶ αὐτόν». Ὑστερα ἀπὸ δύο μῆνες τὸν ἔκαμαν πάλι μεγάλο διερχομένον καὶ τοῦ ἔδωσαν τὰ σπίτια του καὶ τὶς ὁμο-

ψαντες διὰ ποσότητα χρημάτων πουργία 300, μεσολαβήσαντος τοῦ κυρ Παύλου εἰς ἀπολύτρωσιν. Αἱ δὲ τὸ μὴ ἔχειν ἐγγνητάς, ἔθεντο πάλιν εἰς τὴν εἰρκτήν.

[...]

23. Ἐφερε τὸν Ἀλέξανδρον δέσμιον ὁ Τζατραπατρογόλως εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ ἐπὶ τῷ πληρῶ[σαι] τὴν κλόπαν, καὶ ἐγένετο ἄθλιος ὑπὸ τῆς ὁδύνης· εἶτα ἔθετο εἰς φυλακὴν.

[...]

Φεβρουάριος ια'. Συνελήφθη ὑπὸ τοῦ καγιμακάμη Καραχασάνογλη καὶ ἀπήχθη ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅστις ζητῶν παρ' ἐμοῦ πουργία ... [καὶ] γρόσια τετρακόσια, ἔθετό με εἰς τήρησιν τοῦ μονχοσούαγα, λέγων δῆθεν εἶναι ταῦτα τοῦ Ἀλεξάνδρου, δόντος μοι πρὸς φύλαξιν.

[...]

Μάρτιος ιε'. Τὸν μὲν Ἀλέξανδρον ἔδειρεν ὁ καγιμακάμης εἰς τὸν ντιβανχανὲν αὐτοῦ, τὴν δὲ μητέρα αὐτοῦ καὶ τὴν συμβίαν ἐρωτήσας πρότερον εἰ ἔχουσιν ἄσπρα τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀρνηομένην ἔθετο εἰς τὴν δημοσίαν φυλακὴν μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

[...]

[Αὐγούστου] 29. Ἐμακαρίσθη ἡ κυρία ἡ συμπεθέρα μου [Ρωζάνδρα Μαυροκορδάτου], καὶ τῇ ἐπαύριον τὴν ἐθέσαμεν εἰς τὸ κάθισμα τῆς θυγατρὸς τῆς κοκόνας καὶ τὴν ἐκηδεύσαμεν ἐντίμως.

Στὶς ἐγγραφές τοῦ Καρυοφύλλη σώζεται ἡ πληροφορία ὅτι ὑπὲρ τοῦ Μαυροκορδάτου παρενέβη «ὁ κυρ Παῦλος», πρόσωπο γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ περισσότερα στοιχεῖα. Σώζονται δύο ἐπιστολικά κείμενα τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀχρονολόγητα, ποὺ ἀπευθύνονται σὲ κάποιον Παῦλο, τὸν ὁποῖο ὁ ἐπιστολογράφος ἀποκαλεῖ «φιλέταιρον». Ἰσως νὰ πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο (καὶ τὰ δύο κείμενα ἔχουν δημοσιευτεῖ· βλ. Κ. Ι. Δουβουνιώτης, «Ἀνέκδοτα ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 24 χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης Λάμπρου», *Νέος Ἑλληνομνήμων* 18 (1924), 323-325).

λογίες του και τοῦ ἐφόρεσαν «καβάδι, καὶ ἤλθε πάλιν εἰς τὴν προτέραν του τιμὴν».³⁰

Δύο ἐγγραφές στοῦ ἡμερολόγιου τοῦ Καρυοφύλλου, δύο περίπου χρόνια ἀργότερα, δίνουν χρήσιμες πληροφορίες γιὰ τὶς διασυνδέσεις τοῦ Καρυοφύλλου μὲ ὅ,τι ὀνομάσαμε «παλαιὸ καθεστώς».

«[1687]

[Νοεμβρίου] 27. Μᾶς ἔκαμε χάψι [= μᾶς φυλάκισε] ὁ ἐπίτροπος Σιγιάγους πασιᾶς διὰ διαβολῆς τοῦ πλείστα παρ' ἐμοῦ εὐεργετηθέντος, μετὰ τοῦ υἱοῦ του Μανολάκη, θεοκατάρτου Ἀλεξανδρῆ.

1688

Ἰανουάριος 26. Τῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἁγίου Ξενοφώντος. Θεοῦ ἐλέει καὶ πρεσβείαις τῆς ἀειπαρθένου, καὶ μεσιτείας τοῦ ἐκλαμπροτάτου ἡγεμόνος Σερβάνου βοεβόδα, ἐλυτρώθημεν. Φύλαττε Σωτὴρ ἀπὸ τοιούτων ἀδικημάτων ἀεὶ».³¹

Ὁ «Σερβάνος» εἶναι ὁ «χριστιανὸς πρίγκιπας» Şervan Καντακουζηνός, ἡγεμόνας τότε τῆς Βλαχίας, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ὕφειλε νὰ ἀποδώσει στὸν Μαυροκορδάτο ποσότητα χρημάτων ποὺ τοῦ χρεωστοῦσε· ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ ἀπελευθερώθηκε μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ Καντακουζηνοῦ ἦταν ὁ Ἰωάννης Καρυοφύλλης, ἔμπιστος τῆς οἰκογένειας τῶν Καντακουζηνῶν καὶ πιθανότατα ὁ καπικεχαγιάς τους στὴν Κωνσταντινούπολη.

Εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἔκδηλο πλεόν πῶς ἡ μὴ τήρηση τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου στὴν ὑπόθεση κληρονομικοῦ δικαίου στὰ 1684 δὲν ἐρμηνεύεται μόνο ἀπὸ τὴν ἀπληστία τῆς οἰκογένειας Καρυοφύλλου. Ἡ ὑπό-

30. Ἴδου τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν «Ἱστορία τῶν συμβάντων» (φ. 259r-v):

Μετὰ παρέλευσιν ἄλλων πέντε μηνῶν, πλησιάζοντας νὰ ἀποπληρωθῇ ἡ σοῦμα τῶν τριακοσίων πονγγίων, ἐλευθέρωσαν τὴν σύζυγόν του ἀπὸ τὴν φυλακὴν, καὶ μετὰ ἓνα μῆνα ἐλευθέρωσαν καὶ αὐτόν.

Ἀφ' οὗ εὐγῆκεν δὲ ἀπὸ τὴν φυλακὴν, ἐζήτησεν θέλημα νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Πόλιν διὰ νὰ ἰδῇ τὴν σύζυγόν του καὶ τὰ παιδιά του· καὶ ἐρχόμενος ἐκάθησεν μόνον μίαν ἡμέραν, καὶ τὴν δευτέραν ἡμέραν ἔστειλαν ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὸν ἐπῆραν ὁπίσω, τὸν ὁποῖον ἄρχισεν ὁ ἐπίτροπος νὰ τὸν μεταχειρίζεται εἰς μυστικὰς ὑποθέσεις τῆς βασιλείας ἕως δύο μῆνας· μετὰ ταῦτα τὸν ἔκραξεν ὁ ἐπίτροπος καὶ φέροντάς τον εἰς τὸ βασιλικὸν μεγάλον διβάνι τὸν εἶπε τὰ τοιαῦτα: μὲ τὸ νὰ μὴν ἐγνώρισεν ἡ βασιλεῖα καμμίαν δολιότητα εἰς τοῦ λόγου σου, ἀλλ' ἐδοῦλες πιστά, ἰδοὺ ὅπου πάλιν σὲ ἔκαμε μέγαν δραγονόμανον τῆς κραταιᾶς βασιλείας, καὶ σὲ ἐλέησε καὶ μὲ τὰ σπῖτια σου καὶ μὲ ταῖς ὁμολογίαις σου (αὐταῖς ἢ ὁμολογίαις περιεῖχον ὡς πενήντα πονγγία καὶ ἦτον ἀμανέτι διὰ τὰ ἄσπρα ὅπου τοῦ ἐζητοῦσαν)· καὶ τὸν ἐφόρεσε καβάδι, καὶ ἤλθε πάλιν εἰς τὴν προτέραν του τιμὴν.

31. Περικλῆς Ζερλέντης, «Ἰωάννου Καρυοφύλλου, Ἐφημερίδες», ὁ.π., σ. 312.

θεση στροβιλίστηκε στη δίνη τῆς κοινωνικῆς διαμάχης πού τότε διεξάγονταν. Καί ὁ ἀνερχόμενος καί ἀνευλαβής πρὸς τὸ παλαιὸ καθεστῶς Μαυροκορδάτος ἔπρεπε νὰ πάρει ἓνα καλὸ μάθημα. Ὁ βενετὸς βασιλεὺς στὴν Κωνσταντινούπολη, πού παρακολουθεῖ τὰ γεγονότα καί ἐνημερώνει τὴν κυβέρνησή του, σὲ ἀναφορὰ του μᾶς προσφέρει μιὰ ἐνδιαφέρουσα πληροφορία γιὰ τὴν πτυχή πού ἐξετάζουμε. «Τὸν κατηγοροῦν [τὸν Μαυροκορδάτο] ὡσαύτως [ἐκτὸς ἀπὸ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀποτυχία τῆς πολιορκίας τῆς Βιέννης] διότι, παρὰ τὰς Σουλτανικὰς διαθέσεις καὶ προθέσεις, οὗτος δυσηρέστησε ὅλους τοὺς Χριστιανοὺς Πρίγκηπας διὰ τῶν ὑπερφάνων καὶ γλίσχρων μεθόδων του.»³²

Ἄς σημειωθεῖ ὅμως ὅτι δὲν εἶναι ἄμοιρη τῆς διαμάχης αὐτῆς καὶ ἡ στιγμή πού ὁ Μαυροκορδάτος ἀνακίνησε τὸ θέμα τῆς ἀναδρομικῆς ἐφαρμογῆς τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου προκειμένου νὰ πάρει πίσω ὅ,τι θεώρησε πῶς τοῦ ὀφείλαν. Στὰ τέλη τοῦ 1692 εἶχε ἐκμηδενίσει τὸν Ἰωάννη Καρυοφύλλη· σύνοδος τὸν εἶχε καταδικάσει ὡς καλβινόφρονα, εἶχε χάσει τὸ ὀφείκιο τοῦ μεγάλου λογοθέτη —πού τὸ πῆρε ὁ ἴδιος ὁ Μαυροκορδάτος—, ὁ Καρυοφύλλης εἶχε ἀναγκαστεῖ νὰ ἀποχωρήσει γιὰ τὴ Βλαχία γιὰ νὰ βρεῖ ἐκεῖ καταφύγιο στοὺς προστάτες του.³³ Ἡ στιγμή ἦταν κατὰλληλη ὅχι μόνο γιὰ νὰ αὐξήσῃ ὁ Μαυροκορδάτος τὴν παρουσία τῆς οἰκογένειας, ὅσο γιὰ νὰ ταπεινώσῃ, μὲ τὴ σειρά του, τοὺς Καρυοφύλλη, πρῶτον φίλους καὶ συγγενεῖς πού προσέφεραν τελικὰ τὶς ὑπηρεσίες τους στοὺς κοινωνικοὺς του ἀντιπάλους.

Ἡ ἄνοδος πάντως τῶν Φαναριωτῶν θὰ ὁλοκληρωθεῖ λίγα χρόνια ἀργότερα, ὅταν ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος, μὲ τὴν ἀμέριστη βοήθεια τοῦ πατέρα του καὶ καταβάλλοντας βέβαια μεγάλα χρηματικὰ ποσά, θὰ ἐκπορθῇ ἓνα ἀπὸ τὰ κάστρα τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος, θὰ γίνῃ ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας καὶ λίγο ἀργότερα τῆς Βλαχίας. Ὅσα συνέβησαν στὰ 1684 καὶ στὰ 1692-1693 ἦταν ἀπλὰ ἐπεισόδια μέσα στὴ διαδικασία μιᾶς κοινωνικῆς ἀναστρωμάτων.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

32. Τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ μετάφραση πού δίνει ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος, «Μικρὸς Ἑλληνομνήμων - Τεύχος Γ'», *Ἡπειρωτικὴ Ἑστία* 19 (1970), 676. Πρόκειται γιὰ ἀναφορὰ τοῦ 1684.

33. Τὰ σχετικὰ μὲ τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ βίου τοῦ Καρυοφύλλη βλ. στὸ Περικλῆς Ζερλέντης, «Ἰωάννου Καρυοφύλλου, Πρὸς Μελέτιον Χορτάκιον καὶ Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολαί», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας* 6 (1901), 76 κέ.· βλ. καὶ Μανουὴλ Ι. Γεδεών, «Φαναριωτικὰ ὑπομνήματα», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 3 (1883), 374-375.